

## OLOY MALIKASI QURBONJON DODXOHNING VATANPARVARLIGI

Omilova Maqsuda

TDPU „Tarix fakulteti” 4-kurs sirtqi ta’lim talabasi

### Anatatsiya:

Ushbu maqolani yozishdan maqsad Qurbonjon dodxohning ozodlik harakati haqida qiziquvchilar uchun keng, batafsil ma'lumotlar berish va ularning foydalanishlarida qulaylik yaratishdan iborat. Bundan tashqari, undan tarix fani darslarida, ma'ruza mashg'ulotlarida va seminarlarda hamda istalgan to'garaklarda foydalanish mumkin.

**Kalit so'zlar:** Modi qishlog'i, safsarlar jilvasi, kamalak, dodxoh, Zinnat, Skobelev.

Qurbonjon Mamat qizi 1811-yilda O'sh shahridagi Modi qishlog'ida cho'pon oilasida dunyoga kelgan. Mustaqil fikrli, metin irodali, go'zal, oqila, tadbirkor bo'lib yetishdi. Aynan shu xislatlari bilan boshqa qizlardan farq qilardi. Qurbonjonning otasini 18 yoshga to'lganda uni o'zidan yoshi uch baravar katta kishiga turmushga bermoqchi bo'lishadi, biroq u nikoh-to'y an'alarini buzib, kuyovning uyidan qochib, otasi Mamatboyning uyiga qaytib keladi<sup>1</sup>. 1832-yilda Qurbonjon dodxoh Andijon hokimi Olimbek nazariga tushadi va u Qurbonjonni o'z nikohiga oladi. Ular deyarli 30 yil birga Andijonni idora etishadi va budavrdagi Andijon har tomonlama o'sishga erishadi. 1833-yilda Olimbek uni Qo'qon saroyiga olib kelib malika Nodirabegim bilan tanishtiradi. Saroyda unga katta obro' e'tibor ko'rsatiladi, Nodirabegim Uvaysiyalar ta'sirida dunyoqarashi yanada teranlashadi. Qurbonjon Mamat qizi Olimbek singari ot choptirish, o'q otish, qiliqbozlik ilmlarini mukammal egallagan, Andijonni idora etishda turmush o'rtog'iga ko'makdosh bo'lgan. 1863-yilda Olimbek vafotidan so'ng 5 o'g'li va 2 qizi bilan qolgan Qurbonjon turmush o'rtog'ining o'rniga Andijon hokimi bo'ladi. Ammo saroydagi fitnalar tufayli ona yurti Modi qishlog'iga qaytib, "Oloy malikasi" nomi bilan dovrug' chiqaradi. Yettisuv, hatto, Xitoy chegarasidan ham qirg'izlar kelib uning maslahatini olishadi. Buxoro amiri Muzaffar Qurbonjon dodxoh aqliga, dilbarligiga qoyil qolib unga hurmat bilan qaragan. Qurbonjondagi sarkardadek mardlik, dadillikni, siyosatchiga xos ehtiyotkorlikni u bilan O'shda uchrashganida tan olgan edi. Oloy malikasini o'ziga ittifoqchi kilishga uringan. Amir Muzaffar Qurbonjonga

<sup>1</sup> Haydarbek Bobobekov „Qo'qon tarixi” 1996



qarata : “- Biz sizga dodxoh unvonini tuhfa eturmiz, inshoolloh, sizdek jasur musulima muzaffar islom bayrog‘ini dadil ko‘taradi ” degan.<sup>2</sup>

Dodxohning adabiy faoliyatiga kelsak, u oliy martabadagi shaxslar davrasida bo‘lib, aytish mumkinki, Nodira bilan, shuningdek Uvaysiy, Anbar Otin, Dilshod, Mohzoda Begim, Mushtariy, Zebuniso, qolaversa Maxmur, Muqimiy, Furqat bilan muloqotda bo‘lgani tabiiy edi. Uning mavqei, faoliyati, maqsad-maslaklaridan kelib chiqsak badiiy ijodida ozodlik, erk, mardlik tuyg‘ulari kuylangani ehtimolga yaqin. Darvoqe, yuqorida tilga olingan Zinnatning forsiyda yozgan she‘ri Turgan-bitgani malohatdan iborat bo‘lgan adab ummoni Gar soya solsa (o‘sha joy) chaman (nastarin) bo‘lgay mazmunidagi misradan boshlanadi. Ikkinchi misrada shoira G‘oyat xushbo‘y qora zulfingni magar zohid ko‘rsa juhud bo‘ladi, mug‘ (hindu) bo‘ladi, tarso bo‘ladi, nasoriy bo‘ladi, hatto braxman bo‘ladi deb adab ummonining zulfi ta‘rifida favqulodda mubolag‘alar topadi, uchinchi — Men shunday baxti qaromanki, biror kishiga humo bo‘lib soya solsam havo (bo‘ron) bo‘ladi, shamol bo‘ladi, girdob bo‘ladi, oxir palaxmonga aylanadi deb oldingi misradagi mubolag‘ani endi tabiiy kuchlar misolida yana kuchaytiradi. Navbatdagi misrada esa shoir bamisoli qilqalamda zarif bir manzara chizadi: Otning, qo‘lning va yoy (kamalak)ning suvrati solingan vodiya chaman bor, lola bor, gulsayri bor, rayhon va safsarlar jilvasi bor.<sup>3</sup> Qo‘qon xonligi barham topish arafasidagi tahlikali kunlarni boshdan kechirayotgan edi. 1873—1876 yillar mobaynida davom etgan Po‘latxon qo‘zg‘olonida Qurbonjon dodxoh o‘zining o‘g‘lonlari — Abdullabek, Mahmudbek, Hasanbek va Botirbek bilan birga ishtirok etdi. Qo‘qon xonligi yo‘qotilgach ham Qurbonjon taslim bo‘lishni xayoliga keltirmadi, uning ko‘rsatmasi bilan to‘rt o‘g‘li asosiy tog‘ yo‘llarini egallab olib kapitan Kuropatkin soldatlariga qarshilik ko‘rsatdi. Turkiston general-gubernatori shaxsan general M. Skobolevni Oloyga — Qurbonjon huzuriga jo‘natdi. Qattiq va tengsiz to‘qnashuvlar dodxoh o‘g‘illarining mag‘lubiyati bilan tugadi. Qurbonjon dastlab Qoshg‘arga, so‘ng Afg‘onistonga o‘tib ketdi. Skobolev shunda ham xotirjam bo‘lolmadi, u mayor Ionovni sulh uchun dodxoh huzuriga yo‘lladi.

Qurbonjon Ionovni hurmatini joyiga qo‘yib qarshi oldi, uning maqsadini tinglaydi va undan harbiy unvonini so‘raydi.

— Men — mayorman, — deydi Ivonov.

— Men esa generalman, — deydi bosqlik bilan Qurbonjon.

<sup>2</sup> Murtazayeva R. „O‘zbekiston tarixi“ 2005

<sup>3</sup> Bobobekov H.„Qo‘qon tarixi“ Toshkent 1996



Bu, teng-tengi bilan suhbatlashish kerak, degan ma'noni anglatar edi. M. Skobolev dodxoh bilan bevosita o'zi muzokara olib borishga majbur bo'ladi. Suhbat asnosida Qurbonjon bundan keyin qon to'kishdan naf yo'qligini tushunib yetadi. U xalqni, shuningdek uch o'g'lini qo'zg'olonidan qaytaradi. (To'ng'ichi Abdullabek kurash yo'lini tanlaydi.) Rus vaqtli matbuoti dodxohni Oloy malikasi deb ulug'laydi. Qurbonjon general-gubernator Duxovskiy bilan uchrashish uchun O'shga ot minib kelganida 87 yoshda edi!.. Suhbat tugagach, Duxovskiyning ad'yutanti uning imosi bilan otga minayotgan dodxoh yoniga yugurib borib kampirni otga mindirish uchun yordamlashmoqchi bo'ladi. Qurbonjon bosh chayqab ko'makning zarurati yo'qligini bildiradi va «hali kuchdan qolganim yo'q» deb otga minadi va uni yeldirib ketadi.<sup>4</sup>

Katta o'g'li Abdullabek esa O'sh hokimi qilib tayinlangan. Qurbonjon dodxoh bilan Qashqardagi Yettishahar uyg'ur davlati xukmdori Yoqubbek o'rtasida yaxshi munosabatlar o'rnatilgan. Qo'qonda xon zulmi va chor Rossiyasi mustamlakachiligiga qarshi ko'tarilgan Po'latxon qo'zg'olonidodxoh va uning o'g'illari ishtirok etadi. Qurbonjon dodxoh va uning o'g'li Abdullabek qo'zg'olonchilar tarafida turib jasorat ko'rsatadi. Bu haqida fon Kaufman shunday yozadi: "Ruslar hali O'rta Osiyoda hech qachon

uzoq va qattiq qarshilikka duch kelmagan. Biz birinchi marta matonatli jangchilar bilan to'qnashdik". Mashhur general Skobelev Qurbonjon dodxoh bilan muzokara olib borishga majbur bo'ladi. Muzokara yakunida Skobelev Qurbonjon dodxohga zarbof to'n yopadi. Rus qo'mondonligi uni general sifatida tan oladi.<sup>5</sup>

"Oloy malikasi – Qurbonjon dodxoh 1865 yildan to 1880 yilgacha Pomirda bir sarkarda sifatida halqni o'z atrofida to'plab, qo'lida yalang qilich bilan fon Kaufmanga qarshi kurashdi. U shu darajada jasoratli bir xotin ediki, o'g'li Qamchibek Kaufman tomonidan asir olinib dorga osilayotganda dor ostiga kelib o'g'liga:

-Xayr, o'g'lim, ota-bobolaring ham dushman qo'lida halok bo'ldi, shahid o'lmoq bizga meros. Senga bergan sutim oq bo'lsin! – deya olgan va otining jilovini ters burib keta olgan ayoldir."

O'zbek va qizg'iz yigitlarining jangavorligiga qoyil qolgan rus zobiti o'lkashunos K. Abaza shunday yozgan edi: "Biz, deyishadi qirg'izlar, -Chingizxon bilan dunyoning yarmini egallaganlar avlodimiz. Bizlarga past nazarda bo'lmanglar.

<sup>4</sup>Shamsutdinov R. Karimov Sh. Vatan tarixi. -Toshkent. 2010.

<sup>5</sup><http://ziyo.uz>



Chingizxon qonunlari va odatlari bizda amalda. Xullas, biz o'zbeklarmiz. Bundan ortiq nima kerak?"

Qurbonjon dodxohning 1898-yilgi qo'zg'olonda ham faol qatnashganlar. Rus amaldorlari esa doimo Oloy malikasidan xayiqishgan. Oloy malikasining dovrug'i hatto Sankt-Peterburgdagi imperator saroyigacha yetib borgan. 1901-yilda Rossiya imperiyasi harbiy vaziri general Kuropatkin O'shga kelib, Qurbonjonga imperatorning sovg'asini shaxsan topshirgan. Qurbonjon dodxoh 1907-yil 1-fevral kuni Modi qishlog'ida vafot etgan.

Qurbonjon dodxoh haqida Farg'ona vodiysi aholisi o'rtasida ko'plab qo'shiqlar va rivoyatlar mavjud. Farg'ona va O'shda ko'chalar maktablar uning nomi bilan nomlanadi. Uning tarix zarvaraqlarida oltin harflar bilan bitilgan jasoratli hayoti fahru iftixor bilan o'qiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Shamsutdinov R. Karimov Sh. Vatan tarixi. -Toshkent. 2010.
2. Bobobekov H., „Qo'qon tarixi“ Toshkent 1996
3. Murtazayeva R. „O'zbekiston tarixi“ 2005

### **Internet malumotlari**

1. Ziyonet.uz
2. [www.ziyo.uz](http://www.ziyo.uz) kutubxonasi

